

در عرصه تجارت بین‌الملل پی‌ریخت به گونه‌ای که دیدگاه او تا عصر حاضر نیز به‌عنوان مهمترین اصل در مبادلات تجاری میان کشورها مطرح است.

اسمیت و ریکاردو به‌عنوان نظریه‌پردازان مکتب اقتصاد کلاسیک، طرفدار تجارت آزاد بودند و دخالت دولتها را در تحدید تجارت مجاز نمی‌دانستند. اما جنگ جهانی اول درگرفت و پیامدهای اقتصادی ناگواری برای کشورهای درگیر جنگ به دنبال آورد. این پیامدها در قالب تورم، بیکاری، کاهش ارزش پول، کسری موازنه پرداختها و مشکلات دیگر، خود را نمایان ساخت. این مشکلات، کشورهای اروپایی و آمریکایی را به اتخاذ سیاستهای اقتصادی مناسب ترغیب نمود تا از آن طریق خرابیهای جنگ را ترمیم کنند و اختلال ایجاد شده در مبادلات بازرگانی را برطرف سازند. به همین منظور در سال ۱۹۲۷ کنفرانسی با حضور ۵۰ کشور در شهر ژنو برگزار گردید که محور اصلی مذاکرات آن بررسی راههای از میان برداشتن موانع تجاری میان کشورها بود. ولی در عمل، از توافقات به دست آمده پیروی نشد و هر کشور همچنان بدون اعتنا به همکاریهای اقتصادی با سایر کشورها، درصد تأمین منافع خود بود. تا اینکه به دلایل مختلفی از جمله تبعات جنگ و ناکارایی سیستم لیبرالیسم اقتصادی، بحران بزرگ بین‌المللی (۱۹۲۹-۳۲) پدید آمد. درابتدای بحران یعنی سال ۱۹۲۹ حدود ۲۰ درصد صادرات جهان متعلق به کشور آمریکا و ۱۶ درصد، از آن کشور انگلیس بود.^۲

با وجود شکوفایی اقتصاد آمریکا در این برهه از زمان، بخش کشاورزی در اقتصاد این کشور همانند سایر بخشها رشد نکرده بود. در نتیجه، این بخش نیاز به حمایت داشت. کنگره آمریکا به بهانه حمایت از بخش کشاورزی در قالب افزایش عوارض مربوط به واردات محصولات این بخش، عوارض مربوط به محصولات صنعتی را نیز افزایش داد. کشورهای اروپایی در برابر این طرز رفتار موضع

از زمان شکل‌گیری مکتب اقتصاد کلاسیک، یعنی اواخر قرن هیجدهم به بعد، پدیده تجارت به موضوعی علمی و تخصصی مبدل شده است. نظریه‌پردازان این مکتب معتقد به تجارت آزاد بودند و مداخله دولتها را در امور تجاری جایز نمی‌دانستند. اما با بروز «بحران بزرگ» در اقتصاد جهانی و سپس وقوع جنگ جهانی دوم دیدگاههای پیروان مکتب مذکور در مورد برخی از مسائل اقتصادی، از جمله تجارت بین‌الملل اعتبار خود را از دست داد. پس از آن نگرش جدیدی درباره دخالت دولتها در امور اقتصادی، بویژه تجارت بین‌الملل پا گرفت به گونه‌ای که بسیاری از کشورهای پیشرفته صنعتی درصد ایجاد مرجعی قانونی برای توسعه تجارت خارجی برآمدند. این مرجع در قالب «گات» ظاهر شد و در نهایت شکل «سازمان جهانی بازرگانی» را به خود گرفت. در این مقاله به برخی از آثار اقتصادی عضویت ایران در این سازمان اشاره شده است.

***

تجارت بین‌الملل از مباحث تخصصی و پیچیده اقتصاد است. این پیچیدگی بویژه هنگامی بیشتر نمود پیدا می‌کند که آثار بلندمدت اقتصادی آن مدنظر باشد. تجارت بین‌الملل موضوع تازه‌ای نیست، بلکه از زمانهای بسیار دور، در میان اقوام و ملل مختلف رایج بوده است. ولی این شاخه از اقتصاد از زمان اقتصاد کلاسیک به بعد، با مطرح شدن نظریه آدم اسمیت به صورت یک موضوع علمی منون درآمد. اسمیت با تألیف کتاب ثروت ملل در سال ۱۷۷۶، جلوه تازه‌ای به حیات اقتصادی جوامع بشری بخشید. او به عنوان بنیان‌گذار اقتصاد لیبرالیسم، با طرح مسأله «مزیت مطلق» در تجارت بین‌الملل، معتقد بود که چنانچه روند تحولات تجاری میان کشورهای مختلف، آزاد گذارده شود و دولتها در آن مداخله نکنند همه کشورهای طرف تجارت سود خواهند برد.^۱

پس از اسمیت، دیوید ریکاردو در سال ۱۸۱۷ با انتشار کتاب اصول اقتصاد سیاسی و طرح نظریه «مزیت نسبی» نگرش جدیدی را

ایران و سازمان جهانی بازرگانی

خسرو عزیزی

عضو هیئت علمی دانشگاه
آزاد اسلامی

گرفتند و با اخذ عوارض از محل واردات، سیاستهای لیبرالیستی تجاری معوق ماند، تجارت آزاد مشروط و محدود گردید و جلوه‌های رکود بر تجارت بین‌الملل حاکم گشت. با هدف حل چنین مشکلاتی جان مینارد کینز اقتصاددان بلند آوازه عصر اخیر با انتشار یکی از کتابهای معروف خود تحت عنوان نظریه عمومی اشتغال، بهره و پول در سال ۱۹۳۶ به روند اقتصاد لیبرالیستی عهد کلاسیک خاتمه داد و مداخله دولتها را در امور اقتصادی جامعه تجویز نمود.^۲ اما دیری نیاید که جنگ جهانی دوم شروع شد و گرفتاریها و مشکلات اقتصادی کشورهای درگیر، خصوصاً تنگناهای تجارت بین‌الملل را مضاعف نمود. البته از سالهای قبل از جنگ جهانی دوم نظام پولی حاکم بر روابط بین‌الملل وضعیتی بی‌ثبات و متزلزل داشت و کشورهای درگیر جنگ مقروض شده بودند. ولی آمریکا چندان صدمه‌ای از جنگ ندید و از لحاظ اقتصادی به قدرت فوق‌العاده‌ای رسید. یک سال پیش از پایان جنگ جهانی دوم یعنی در سال ۱۹۴۴ به منظور ایجاد یک نظام با ثبات پولی، به درخواست روزولت، رئیس‌جمهور آمریکا کنفرانسی با شرکت ۴۴ کشور جهان در برتون‌وودز، محلی در ایالت نیوهمپشایر آمریکا برگزار شد. نظر کینز در دست‌آوردهای این کنفرانس مؤثر واقع شد و تشکیل یک مؤسسه بین‌المللی پولی مورد موافقت قرار گرفت و یک سال بعد اساسنامه آن تحت عنوان صندوق بین‌المللی پول مسود و موافقت ۲۹ کشور جهان قرار گرفت و فعالیتهای مالی آن از سال ۱۹۴۷ رسماً آغاز شد.^۴

در کنفرانس برتون‌وودز مشکلات تجارت بین‌الملل نیز مطرح گردید و پیشنهاد شد به منظور منع محدودیتهای تجاری و کاهش حقوق گمرکی، سازمانی تحت عنوان سازمان تجارت بین‌المللی تأسیس شود. برای تأسیس این سازمان، در سال ۱۹۴۵، آمریکا برگزاری کنفرانسی را پیشنهاد کرد که سرانجام در سال ۱۹۴۶ در لندن تشکیل شد. ولی این کنفرانس بدون نتیجه پایان یافت. متعاقب این کنفرانس،

○ سازمان جهانی بازرگانی
اهداف گات را دنبال می‌کند
ولی حوزه فعالیت‌های آن
فرا تر از گات می‌رود و
گذشته از کالاها، خدمات را
نیز در بر می‌گیرد.

بنابراین سازمان تجارت بین‌المللی عملاً تحقق نیافت. ولی یکی از موضوعات منشور این سازمان پیشنهادی، قراردادی مشتمل بر چند ماده بود که میان ۲۳ کشور اکثراً پیشرفته منعقد گردید. این قرارداد به موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت یا «گات» معروف گردید. این موافقت‌نامه از سال ۱۹۴۸ به اجرا درآمد. پیمان گات به خاطر تحقق اهدافی منعقد گردید که از آن جمله می‌توان به افزایش اشتغال، افزایش تولید، افزایش درآمد واقعی و ارتقاء سطح زندگی در کشورهای عضو اشاره کرد. از دیدگاه گات این اهداف جز با توسعه تجارت جهانی محقق نمی‌شود و تجارت جهانی نیز توسعه نمی‌یابد مگر با رفع موانع موجود بر سر راه مبادلات بین‌المللی.^۶

گات به عنوان یکی از تشکیلات تخصصی مستقل از سازمان ملل متحد مطرح است. به طور کلی گات پیمانی است که رفتار و روابط

اصول گات

عضویت کشورها در گات تعهدآور است و اعضا باید پایبند اصول و مقررات موضوعه آن باشند. اصول اساسی گات عبارت است از:

۱- اصل عدم تبعیض: مطابق این اصل هر نوع مزیت و امتیازی که يك کشور برای کشور دیگر در نظر بگیرد باید آن را در مورد سایر کشورهای عضو نیز تعمیم دهد.

البته در این اصل می‌توان به دو استثنا اشاره کرد:

الف) اتحادیه‌های گمرکی. هر اتحادیه گمرکی شامل چند کشور می‌شود که بین آنها تجارت آزاد است ولی در مبادله با کشورهای دیگر تعرفه مشترک تجاری در نظر می‌گیرند.

ب) منطقه آزاد تجاری. چنین منطقه‌ای شامل چند کشور می‌شود که هر يك در مبادله با سایر کشورها، سیاستهای تعرفه‌ای مستقل اتخاذ می‌کند.

۲- اصل مشورت. برطبق این اصل، تغییرات مربوط به تعرفه‌های گمرکی باید از طریق مذاکرات و اظهار نظرهای کشورهای عضو صورت گیرد تا به برخی از کشورها خسارات وارد نگردد.

۳- اصل ممنوعیت برقراری موانع غیر تعرفه‌ای. بنابراین اصل، کشورهای عضو گات نمی‌توانند متوسل به محدودیت مقداری در رابطه با کالاهای وارداتی شوند. البته استثنائاتی بر این اصل وارد است. برای نمونه، کشورهای در حال توسعه به منظور حمایت از صنایع نوپای خود یا هنگام کاهش ذخایر ارزی، مشمول این اصل نمی‌شوند.^۷

کشورهای عضو گات گذشته از اینکه سالیانه نشست‌های در مقررات واقع در ژنو دارند معمولاً يك سلسله مذاکرات ادواری هم برگزار می‌کنند. به دنبال یکی از همین مذاکرات ادواری موسوم به دوراورو گونه در سال ۱۹۹۵ سازمان جهانی بازرگانی تأسیس و کار خود را آغاز کرد. این سازمان اهداف گات را دنبال می‌کند ولی حوزه

تجاری کشورهای عضو را تنظیم می‌کند. بنابراین مبستنی بر اصولی است که برای بیان و درک صحیح آنها لازم است نقش دولتها در تجارت بین‌الملل مشخص گردد.

راههای مداخله دولتها

در تجارت بین‌الملل

از زمان انتشار افکار کینز در خصوص دخالت دولتها در امور اقتصادی، این اندیشه پا گرفت که مداخله دولت در تنظیم امور اقتصادی جامعه لازمه رشد و توسعه اقتصادی است. دولتها به منظور کنترل تجارت خارجی خود، معمولاً به دو صورت اعمال سیاست می‌کنند:

۱- با استفاده از سیاستهای تعرفه‌ای. این سیاستها در قالب اخذ حقوق گمرکی اتخاذ می‌شود. منظور از حقوق گمرکی مالیات و عوارضی است که دولتها به دلایل مختلف از کالاها و خدمات وارداتی دریافت می‌کنند. البته بعید نیست که گاهی اوقات حقوق گمرکی بر صادرات نیز وضع گردد. این حقوق ممکن است برحسب ارزش یا برحسب مقدار کالاهای وارداتی یا صادراتی وضع شود یا به صورت مختلط، یعنی براساس ترکیبی از ارزش و مقدار کالاها دریافت گردد.

۲- با استفاده از سیاستهای غیر تعرفه‌ای. این سیاستها در قالب وضع محدودیتهای مقداری برای کالاهای وارداتی یا صادراتی اعمال می‌شود.

گذشته از دو روش مذکور، گاه ممکن است دولتها به صورتهای دیگری هم در تجارت بین‌الملل مداخله نمایند و با دخالت خود نوعی محدودیت تجاری ایجاد کنند. برای نمونه، می‌توان به کنترل کالاهای صادراتی یا وارداتی از لحاظ کیفیت و رعایت استانداردهای متداول بین‌الملل، نحوه بسته‌بندی، محدودسازی کالاهای تفریحی-فرهنگی و غیره اشاره کرد.

○ اگر اقتصاد ایران بتواند طی فرایند خصوصی سازی به موفقیت‌هایی دست یابد آنگاه می‌تواند با عضویت در سازمان جهانی بازرگانی بر کامیابی خود بیفزاید.

فعالیت‌های آن فراتر از گات می‌رود و گذشته از کالاها، خدمات را نیز در برمی‌گیرد. همچنین سازمان یادشده به دنبال توسعه پایدار، حفظ محیط زیست و افزایش سهم کشورهای در حال توسعه در رشد تجارت بین‌المللی است.

آثار اقتصادی عضویت ایران در سازمان جهانی بازرگانی

پیوستن به گات و عضویت در سازمان جهانی بازرگانی از بحث‌های تخصصی و مهم در جامعه ما است و فرایند تصمیم‌گیری در این رابطه بسیار پیچیده است. برای ورود به گات باید در ابتدا بستر مناسب فراهم آید. این بستر زمانی آماده می‌شود که نقش دولت در فعالیتهای اقتصادی بویژه در مبادلات بین‌المللی کمرنگ گردد و سیاست‌های تعدیل و خصوصی‌سازی عملاً اجرا شود. این درحالی است که ساختار اقتصاد ایران به گونه‌ای است که حدود ۷۰ درصد آن تحت تصدی دولت است. در واقع می‌توان گفت اگر اقتصاد ما بتواند

طی فرایند خصوصی‌سازی به موفقیت‌هایی دست یابد آنگاه می‌تواند با عضویت در سازمان جهانی بازرگانی بر کامیابی خود بیفزاید. به هر حال عضویت در این سازمان دارای پی‌آمدهای کوتاه‌مدت و بلندمدتی برای اقتصاد ایران است که هنگام تصمیم‌گیری باید به آنها توجه داشت. برخی از آثار اقتصادی عضویت در این سازمان به شرح ذیل است:

۱- کشور ما یک کشور صنعتی نیست و هنوز صنایع جدیدی باید در آن ایجاد شود و بدیهی است که صنایع نوین و تازه تأسیس بدون حمایت دولت توان رقابت در عرصه بین‌المللی را ندارند. با توجه به نیاز بخش صنعت به حمایت‌های تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای دولت، پیوستن به سازمان جهانی بازرگانی عملاً موجب تضعیف صنایع نوین در کشور می‌شود. گرچه براساس اصول عدم تبعیض، به‌عنوان یکی از اصول اساسی گات، صنایع نوین چندان در جنبه مقررآت این پیمان قسراً نمی‌گیرند ولی به هر حال به سادگی نمی‌توان از چنین استثنائاتی

○ پیوستن به سازمان جهانی بازرگانی مستلزم عدم وضع مالیات بر واردات است و این کار موجب کاهش درآمدهای مالیاتی دولت می‌شود که دولت را ناچار خواهد ساخت برای جبران آن، بار مالیاتی اقشار مختلف مردم را سنگین‌تر کند.

جدول ۱: وضعیت صادرات و واردات در دوره ۲۹-۱۳۷۶

ارقام به میلیون دلار

سال	صادرات غیر نفتی	واردات	مازاد واردات بر صادرات غیر نفتی
۱۳۷۶	۲۸۷۵/۶	۱۴۱۲۳	۱۱۲۴۷/۴
۱۳۷۷	۳۰۱۳/۳	۱۴۲۸۶	۱۱۲۷۲/۷
۱۳۷۸	۳۳۶۲	۱۳۴۳۳	۱۰۰۷۱
۱۳۷۹	۳۴۸۶/۴	۱۵۲۰۷	۱۱۷۲۰/۶

ماخذ: گزارشهای اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سالهای ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹

جدول ۲: وضعیت مالیات بر واردات و کل درآمد مالیاتی دولت در دوره ۲۹-۱۳۷۶

ارقام به میلیارد دلار

سال	مالیات بر واردات	کل درآمد مالیاتی	مالیات بر واردات کل درآمد مالیاتی
۱۳۷۶	۴۲۸۹/۲	۱۷۳۴۴/۶	۰/۲۵
۱۳۷۷	۴۴۳۱/۸	۱۸۶۸۶/۶	۰/۲۴
۱۳۷۸	۵۸۰۵/۱	۲۵۸۳۱/۳	۰/۲۲
۱۳۷۹	۷۹۴۷/۷	۳۲۸۴۲/۱	۰/۲۴

ماخذ: گزارشهای اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران سالهای ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹

استفاده کرد.

۲- به طور کلی با مطالعه اصول و مقررات گات می توان پی برد که این پیمان بیشتر به نفع کشورهای صادرکننده است تا کشورهای واردکننده، و از آنجا که کشور ما در زمره کشورهای دسته دوم به حساب می آید لذا نمی تواند از مزایای عضویت در گات چندان بهره ببرد. جدول ۱ گویای این مطلب است. ما تنها می توانیم روی صادرات نفت مانور بدهیم درحالی که این کالا مشمول قوانین و مقررات گات نمی شود.

۳- با توجه به مشکلات دولت در زمینه تحصیل مالیات، پیوستن به سازمان جهانی بازرگانی مستلزم عدم وضع مالیات بر واردات است و این کار موجب کاهش درآمدهای مالیاتی دولت می شود که دولت ناچار خواهد شد برای جبران آن، بار مالیاتی اقشار مختلف مردم را سنگین تر کند. در جدول ۲ اتکای دولت به درآمد حاصل از مالیات بر واردات به روشنی پیداست.

جدول ۲ نشان می دهد که سهم مالیات بر واردات در کل درآمدهای مالیاتی دولت، نسبتاً بالاست. بنابراین حذف مالیات بر واردات به منظور عضویت در سازمان جهانی بازرگانی موجب کاهش ظرفیت مالیاتی کشور می شود.

۴- عضویت در سازمان جهانی بازرگانی راه را برای افزایش واردات هموار می کند و طبیعی است که افزایش واردات اشتغالزایی را محدود خواهد ساخت. از طرفی در شرایط فعلی اقتصاد ایران مهمترین دغدغه اقتصادی مردم و دولت، مسئله اشتغال است و صلاح نیست بر ضد آن اقدام شود.

۵- پیوستن ایران به سازمان جهانی بازرگانی رقیبان پر قدرتی را برای تولیدکنندگان داخلی به میدان خواهد آورد. زیرا پس از آن، کالاهای خارجی به سهولت وارد کشور می شود و بازار تولیدکنندگان داخلی را با رکود مواجه می کند.

۶- وضع یارانه ها برای کالاهای صادراتی در دوراروگونه صریحاً ممنوع شده است چرا که این یارانه ها، به عنوان حمایت های غیر تعرفه ای از محصولات صادراتی محسوب می شوند و احتمالاً به کشورهای طرف تجارت زیان وارد می کنند. در این صورت کشورهای واردکننده می توانند به وضع عوارض ضد دامپینگ متوسل شوند. دامپینگ حالتی است که قیمت کالای مورد تجارت در کشور واردکننده، پایین تر از قیمت آن در کشور صادرکننده باشد. مطابق با مقررات گات، کشورهای واردکننده مجازند به منظور خنثی کردن این اختلاف قیمت، متناسب با آن عوارض گمرکی وضع کنند. از طرفی در وضعیت کنونی اقتصاد ایران، بخش صادرات مورد توجه و حمایت است و اگر یارانه های موجود و معافیت های مالیاتی خصوصاً در بخش کشاورزی لغو گردد آسیب بزرگی به صادرات کشور وارد می شود.

۷- عضویت در سازمان جهانی بازرگانی اعمال سیاست های مالی را تحدید می کند. سیاست های مالی به مفهوم تغییر در دریافت ها یا پرداخت های دولت، روش مؤثر و خوبی برای تنظیم فعالیت های اقتصادی در جامعه است زیرا دولت با اعمال این سیاست ها تا حدود زیادی قادر به حل برخی از مشکلات جامعه نظیر تورم و رکود و ... می باشد. سیاست های مالی غالباً در سیمای اعطای یارانه یا دریافت مالیات اعمال می شوند. با توجه به اینکه در شرایط فعلی اقتصاد ایران، مالیات بر واردات رقم نسبتاً قابل توجهی از درآمد دولت را تشکیل می دهد و از طرفی، پرداخت یارانه بویژه در بخش کشاورزی نهادینه شده و لغو آن پیامدهای نامطلوبی نظیر مهاجرت روستاییان به شهرها را به دنبال خواهد داشت لذا سیاست های مالی تقریباً کارایی خود را از دست می دهند و به احتمال زیاد الحاق ایران به سازمان مذکور نتگناها و مشکلات اقتصادی کشور را افزایش خواهد داد.

○ پیوستن ایران به سازمان جهانی بازرگانی رقیبان پر قدرتی را برای تولیدکنندگان داخلی به میدان خواهد آورد زیرا پس از آن، کالاهای خارجی به سهولت وارد کشور می شود و بازار تولیدکنندگان داخلی را با رکود مواجه می شود.

- مالی، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۶.
5. M.A.G. VAN Meerhaeghe, **International Economic Institutions**, fifth edition, Netherlands, 1987.
۶. دومینیک سالواتوره و... گات و نظریه های جدید تجارت بین الملل، ترجمه احمد اخوی، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۷۵.
۷. وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، تحلیلی پیرامون تجارت، تجربه علمی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی (WTO) و آثار اقتصادی الحاق ایران به آن، تهران ۱۳۷۴.
۱. یورگن. ب. هوفمن، متفکرین بزرگ جهان اقتصاد، ترجمه طهماسب محتشم دولتشاهی، تهران، انتشارات اردیبهشت، ۱۳۷۶.
2. George Koopmann and Hans Eckert Scharer, "International trade after the Uruguay round of The GATT", **Economics**, Vol. 52 (1995).
۳. فریدون تفضلی، تاریخ عقاید اقتصادی، تهران، ۱۳۷۲.
۴. یگانه موسوی جهرمی، سازمانهای بین المللی پولی و

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی